

علل مشاجرات فرزندان در خانواده

معصومه آقایی فروشانی^۱

چکیده

این پژوهش با عنوان «علل مشاجرات فرزندان در خانواده» به روش تحلیلی- توصیفی و کتابخانه‌ای به بیان عوامل مؤثر در مشاجره و درگیری بین فرزندان در یک خانواده پرداخته است. مشاجره و درگیری لفظی و فیزیکی در فرزندان در محیط خانوادگی پدیده‌ای معمول و شناخته شده است که با توجه به سن، جنس، نوع شخصیت، نوع خانواده، نوع محیط تربیتی و ... شدت و ضعف می‌یابد. هدف از این تحقیق بررسی علل مشاجرات فرزندان در خانواده است. با رشد تکنولوژی و رشد رسانه‌ها در عصر حاضر نه تنها بسیاری از مشکلات تربیتی حل نگشته؛ بلکه موجب ازدیاد مشکلات تربیتی در حوزه خانواده شده است؛ از این بررسی علل مشاجرات فرزندان در خانواده در جهت دستیابی به تربیتی سالم و ایده آل ضروری است. علل مشاجرات در فرزندان یک خانواده را می‌توان در سه بعد فردی و شخصی، خانوادگی و اجتماعی بررسی نمود. حاصل آن که رفتارهای فرزندان در یک خانواده برگرفته از کنش‌ها و رفتارهای اعضای خانواده و به ویژه والدین و نیز محیط تربیتی موجود بوده و والدین و مدیریت آن‌ها در حوزه‌های رفتاری و اجتماعی در کاهش و افزایش مشاجرات بین فرزندی بیشترین تأثیر را دارد.

کلیدواژه‌ها: آسیب‌شناسی، تربیت فرزند، خانواده، فرزندان، مشاجرات.

* طلبه پایه ۵ سطح دو، حوزه علمیه رضویه خمینی شهر- اصفهان.

Masoomaghaei1981@gmail.com

مقدمه

مشاجره و درگیری امری طبیعی است و این امر در بین کودکان و نوجوانان شایع تر است. از سوی دیگر مشاجره امری گریز ناپذیر در بین خانواده‌هاست؛ چراکه علل مختلفی همچون اختلاف در سلیقه و تفکر در بین افراد وجود دارد که منجر به مشاجره می‌گردد. این علل در کودکان و نوجوانان جزئی تر بوده و باید در جهت پایداری امنیت اجتماعی از سوی والدین و مسئولین تربیتی شناسایی و ریشه‌یابی گردد. از این رو در این مقاله به بررسی علل مشاجرات فرزندان در خانواده پرداخته می‌شود.

آشنایی با علل مشاجرات فرزندان در خانواده ضمن آگاه سازی والدین و مربیان آموزشی و نیز روان درمانگران و شخصیت شناسان حوزه کودک، موجب می‌شود تا خانواده‌ها در جهت کاهش و جلوگیری از رشد علل خشونت و مشاجره بین فرزندان اقدام نموده و به آموزش و توسعه روش‌های ایمنی خانواده بپردازند. علاوه بر موارد گفته شده با آگاهی از علل مشاجرات فرزندان، والدین بر نقش الگویی خود در رفتار و عملکرد فرزندانشان اشراف یافته و به اصلاح سریع رفتار خود و اصلاح حداکثری محیط بیرونی و تربیتی فرزندان می‌پردازند تا تربیت سالمی را در پیش گیرند. بدیهی است فرزندانی که در چنین محیطی تربیت می‌شوند به طور غیرمستقیم کمالات پدر و مادر را اقتباس کرده و به نیکی و صلاح گرایش پیدا می‌کنند و نهایتاً جامعه از امنیت روانی و اجتماعی بهره‌مند می‌گردد.

متأسفانه در سال‌های اخیر معاندان نظام خانواده در جهت گسیختن بنیان خانواده‌ها به ویژه خانواده‌هایی با فرهنگ ایرانی _ اسلامی اهتمام می‌نمایند تا از طریق کودکان بر نظام خانواده‌ها اثر گذارند. یکی از طرق اثرگذاری بهره گیری از عواملی است که موجبات خشونت و درگیری و مشاجره در فرزندان و کودکان را افزایش می‌دهد. مشاجره در بین اعضای خانواده به خودی خود بد نیست؛ لیکن تداوم و تکرار و تعدد مشاجرات فرزندان با سایر فرزندان خانواده و یا والدین خود علاوه بر آثار مخربی همچون ضعف در یادگیری، ترس از حضور اجتماعی، افسردگی و... سبب کمرنگ شدن صمیمت در افراد خانواده و بیگانگی افراد با سایر اعضای خانواده و نهایت سبب گسسته شدن خانواده به سبب خشونت آمیز شدن محیط زندگی می‌گردد. از این رو به نظر می‌رسد بررسی علل مشاجرات فرزندان در خانواده امری ضروری است.

درباره علل مشاجرات فرزندان در خانواده کتب و مقالاتی یافت شد از جمله؛ کتاب (راهنمای بهبود روابط خواهر و برادرها) نوشته پت اسپانگین و ویکتوریا ریچاردسون به مترجمی سارا رئیسی

طوسی است. این کتاب در جهت راهنمایی والدین در جهت کاهش فراز و نشیب‌های رابطه منحصر به فرد خواهر و برادرها در یک خانواده و ارائه راهکارهای پایان بخشیدن به دعوا و درگیری بین خواهران و برادران و نیز هم شیران پرداخته است. همچنین کتاب (راهنمای گام به گام رفتار با کودکان) اثر هواردن اسلوان است. در این کتاب به حل مسائل خاص کودکان به ویژه در حوزه‌ی نق زدن و دعوا نمودن آن‌ها پرداخته شده است. کتاب (آنچه فرزندان از روابط پدر و مادر می‌آموزند) اثر جودیت بی سینگل است. نویسنده در نوشتار به نقش ویژه پدران و مادران در الگو گیری فرزندان به ویژه در حوزه منفی همچون دعوا و انجام اعمال خشونت آمیز و بررسی دقیق آن پرداخته است.

تفاوت مقاله حاضر با مقالات مذکور در آن است که در هیچ یک از کتب و مقالات مذکور به علل مشاجرات فرزندان در خانواده پرداخته نشده است و مقاله حاضر به طور تقسیم بندی شده و مفصل به علل و عوامل مشاجرات و درگیری فرزندان در یک خانواده پرداخته است. در این مقاله پس از مفهوم شناسی واژگان مشاجرات به بررسی علل مشاجرات میان فرزندی در خانواده‌ها پرداخته می‌شود.

۱- مفهوم شناسی

در ابتدا به تبیین مفهومی واژه مشاجره پرداخته خواهد شد.

مشاجرات

مشاجره، منازعه و مخاصمه، نزاع و اختلاف و ستیز است.^۱ مشاجره، مناقشه یا جنجال، حالتی از مناظره یا نزاع عمومی دیرپاست که اغلب به موضوع، عقیده یا نظر گاهی متناقض مربوط می‌شود.^۲ پرکاربردترین مسائل مشاجره آمیز در موضوع‌ها یا حوزه‌های مربوط به سیاست، دین، فلسفه، فرزندآوری و پرورش فرزند و جنس است.^۳ در فرهنگ معین مشاجره را به گفتگوی همراه با پرخاش و ستیز معنی کرده است.^۴ اساساً مشاجره بر اساس مخالفت و ستیزه جویی از پیش تعیین شده طراحی می‌شود و نگاه فرد در این حالت خردمندانه نیست؛ بلکه احساسی و تخریبی است.^۵

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۲۹۶.

۲. حلبی، دانشنامه عمومی، ص ۱۶۱.

۳. حق‌شناس و دیگران، فرهنگ معاصر هزاره، ص ۳۰۱.

۴. معین، فرهنگ معین، ص ۵۶۱.

۵. قاضی مرادی، حسن، شوق گفت‌وگو، ص ۳۹.

۲- مشاجره در کودکان و نوجوانان

از جمله مشکلاتی که فرزندان و خانواده‌های آنان با آن مواجه هستند، درگیری و اصطکاک آن‌ها در فضای خانواده با یکدیگر است.^۱ کودکان سعی می‌کنند از طریق مشاجره محدوده شخصی خود را شناخته و از آن دفاع کنند. از چنین دیدگاهی نه تنها جدال‌های رقابت آمیز بین کودکان معنی دار است؛ بلکه ضروری نیز هست. آن‌ها باید یاد بگیرند که از خود دفاع کرده، خواسته‌های خود را پیش ببرند، حتی اگر مجبور به تحمل ضربه یا درد باشند؛ از این رو نیاز به جنگجویی در زمان کودکی و سال‌های پرتمرین جدال میان خواهران و برادران دارد. کودکان باید هم‌زمان یاد بگیرند که هر تضادی نباید منجر به جدال شود و عقاید متفاوت می‌توانند در کنار یکدیگر قرار بگیرند. باید بیاموزند که مصالحه و یافتن راه حل مشترک ممکن است و احترام متقابل امری ضروری است؛^۲ لذا بر والدین است که در فرصت‌های مناسب قوانین اجتماعی و رعایت حقوق دیگران و دفاع از حق را به کودکانشان یاد دهند.^۳

کودک تا شش‌ماهگی، زمانی که در انتظار غذاست یا چیزی به او می‌دهند که نمی‌خواهد، یا زمانی که به کاری وادارش می‌کنند، از خود خشم نشان می‌دهد. در ۱۵ ماهگی، زمانی که به او اجازه نمی‌دهند در غذا خوردن مستقل باشد، عصبانی می‌شود. از ۱ تا ۳ سالگی در مرحله منفی‌گرایی و لج‌بازی است. کودکان می‌توانند حاکمان و مستبدانی کوچک باشند. آن‌ها از کسی که بازی‌شان را قطع کند متنفر می‌شوند و ممکن است از روی خشم اشیا را پرت کنند. از ۱۸ ماهگی در هنگام ناراحتی لگد می‌زنند. از ۲ تا ۲/۵ سالگی تلاش می‌کنند برای داشتن و مالکیت یک اسباب‌بازی بچه‌های دیگر را بزنند. از ۳ تا ۴ سالگی به تدریج زبانی را به کار می‌گیرند تا از طریق آن احساسات پرخاشگرانه خود را خالی کنند. در حدود ۶ سالگی غالباً لگزدن و کتک‌کاری دوباره تکرار می‌شود. در ۸ تا ۹ سالگی بیشتر بحث و جدل و بکار بردن کلمات توهین‌آمیز و دشنام را جایگزین پرخاشگری‌های جسمانی می‌کنند.^۴ در نوجوانی نیز حساس‌تر می‌شوند و هیجان‌های شدید دارند^۵ و بر اثر عدم اطمینان و برخورد به مانعی که بر سر راه او قرار می‌گیرد به پرخاشگری که یک واکنش عمومی به ناکامی امیال است روی می‌آورد.^۱

۱. اسپی داک، بهداشت مادر و کودک، ص ۴۹۲.

۲. وینکلر، ماگدالن، دنیای کودک بزرگ من، ص ۳۲۲ و ۳۲۳.

۳. پارسا، در قبال دعوای فرزندانمان چه واکنشی نشان دهیم، ص ۴۸.

۴. طبیعت‌شناس، کودکان پرخاشگر، والدین با تدبیر، ص ۷.

۵. گلچین، تمایل به پرخاشگری در نوجوانان و نقش خانواده، ص ۳۷.

اغلب کودکان خشم زیاد خود را آشکار می‌کنند؛ ولی با رشد سنی و عقلی، ورود به مهدکودک و پیش‌دبستانی و قرار گرفتن در معرض آموزش مربیان و بودن در کنار هم‌سالان، خشم خود را بهتر کنترل می‌کنند. این بهبود به شخصیت موروثی، محیط خانوادگی، هوش و رشد آنان بستگی دارد. هر اندازه میزان رفتارهای پرخاشگرانه کودک در دوران خردسالی بیشتر باشد، احتمال بروز رفتارهای خشن و تند در آینده، به‌ویژه در بزرگسالی، افزایش می‌یابد.^۲

۳- علل مشاجره بین فرزندی

دعوی برادر و خواهرها و نیز فرزندان و والدین کاملاً طبیعی است. این دعواها به دلیل تفاوت در سن، شخصیت و علایق کودکان است. کودکان برای جلب توجه والدین، حفظ قدرت یا مالکیت خود بر اشیاء با هم دعوا می‌کنند.^۳

مشاجره، درگیری و پرخاشگری در کودکان و افراد می‌تواند به علل مختلفی ایجاد گردد که بسته به نوع شخصیت فرد متفاوت‌اند؛ اما مشاجره میان فرزندان می‌تواند علت شخصی، خانوادگی و یا اجتماعی داشته باشد که در ذیل به طور مفصل به هر کدام پرداخته می‌شود.

الف- علل شخصی

علل شخصی و یا فردی مشاجرات، مجموعه علت‌هایی هستند که از خود فرد نشئت گرفته. هر چند عوامل محیطی و خانوادگی در ایجاد آن ممکن است مؤثر باشد؛ اما بدون در نظر گرفتن این عوامل نیز می‌توان از آن یاد نمود. مشکلات اخلاقی، جسمانی و روانی، وراثتی و ... در گروه علل شخصی مشاجرات جای می‌گیرند.

-وراثت

وراثت در لغت به معنای اثر برنده، میراث بر، کسی که از دیگری چیزی به ارث ببرد، است.^۴ در تعریف وراثت آورده‌اند: فرایند انتقال صفات والدین به فرزندان از طریق ژن‌ها؛ این ژن‌ها می‌توانند رنگ مو، رنگ چشم، رنگ پوست، شباهت‌های ظاهری، قد و حتی خلق‌و‌خو باشند.^۵ در اسلام روایات زیادی در مورد ذاتی بودن پرخاشگری وجود دارد. پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله و سلم) در این باره می‌فرمایند:

^۱. احمدی، روان‌شناسی نوجوانان و جوانان، ص ۱۲۵؛ شفیع آبادی، مبانی روان‌شناسی رشد، ص ۳۵.

^۲. طبیعت‌شناس، کودکان پرخاشگر، والدین با تدبیر، ص ۷.

^۳. ولف، رازهای تربیت کودکان، ص ۱۲۶.

^۴. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۱۲۳۵.

^۵. محقق، علل و راه‌های پیشگیری و مقابله با پرخاشگری در کودکان و نوجوانان با تأکید بر منابع اسلامی، ص ۶۶.

ممکن است شانس یادگیری مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز را برایشان فراهم آورند از دست می‌دهند.^۱

نتایج مطالعات طولی که رشد کودکان و نوجوانان را طی چندین سال پیگیری کرده‌اند بیانگر آن است که طرد همسالان افزون بر اینکه مشکلات کودکان و نوجوانان پرخاشگر را وخیم‌تر می‌کند، مشکلات و رفتارهای نامناسب دیگری را نیز در آن‌ها به وجود می‌آورد؛ تحقیقات کودکان ۱۰ ساله که از سوی گروه همسالانشان طرد شده بودند، طی دو سال بعد بیشتر در فعالیت‌های ضداجتماعی شرکت کرده بودند.^۲

علاوه بر این کودکان گاهی در مدرسه قربانی پرخاشجویی سایر دانش‌آموزان یا معلمان هستند و این باعث می‌شود که خود آن‌ها نیز پرخاشجو شوند.^۳

نتیجه‌گیری

علل مشاجرات فرزندان در خانواده به ویژه در حوزه بهبود روابط خانوادگی، کاهش جرائم اجتماعی و تربیت نسلی سالم نیازمند شناسایی و بررسی است. آگاهی و شناخت والدین و نهادهای مرتبط با عوامل مؤثر بر مشاجرات کودک در نحوه تربیت و تغییر و اصلاح رفتارهای کودک مؤثر است. همچنین به والدین در هدایت فرزندان و آموزش مخاطرات کمین یافته فرزندان در عصر کنونی و مدیریت خانواده کمک می‌کند.

به نظر می‌رسد علل مشاجرات بین فرزندی در خانواده‌ها تا میزان چشم‌گیری با محیط تربیتی، مشاهدات فرزندان و میزان و نحوه الگو‌گیری از رفتارهای والدین و اطرافیان آن‌ها مرتبط می‌باشد. مشاجره و پرخاشگری لفظی و فیزیکی در بین کودکان و نوجوانان با توجه به موقعیت سنی و به ویژه در میان فرزندان در یک خانواده می‌تواند روی دهد. مشاجره میان فرزندان متأثر از عوامل و علل مختلفی است. از عوامل فردی می‌توان به زمینه‌های ارثی خشم و پرخاشگری، مشکلاتی جسمانی فرزندان همچون معلولیت و مشکلات روانی همچون افسردگی، اضطراب، ناکامی، عدم تفاهم در علاقه‌مندی‌ها و وجود تفاوت‌های فردی، حسادت و رقابت بین فرزندی لجبازی و زورگویی اشاره نمود. همچنین وجود اختلافات و درگیری‌های لفظی و فیزیکی مکرر و مداوم

^۱. همان.

^۲. همان، ص ۳۰.

^۳. جمعی از نویسندگان، علت پرخاشگری کودکان چیست، ص ۳.

والدین، تقلید گری از والدین پرخاشگر، عدم نظارت و عدم قانون گذاری خانوادگی از سوی پدر و مادر، مقایسه و تبعیض بین فرزندان از سوی والدین، عدم آموزش ارتباطات و مهارت های اجتماعی، عدم برنامه مناسب و طولانی مدت فرزندان در محیط خانه، طلاق والدین و عدم امنیت در محیط تربیتی از دلایل خانوادگی بروز مشاجرات بین فرزندان است. رسانه ها و فیلم و بازی های خشن و نیز یادگیری زورگویی و خشم از همسالان و همبازی ها، وجود مربیان بی حوصله و دائم خشمگین از علل اجتماعی مشاجرات فرزندان است. طبق گفته ها رفتارهای متضاد از سوی والدین و مربیان، برقرار نکردن روابط کلامی مناسب، فقدان روابط عاطفی در فضای تربیتی، عدم توجه به تفاوت های شخصیتی فرزندان، نداشتن مهارت های مدیریت بهبود روابط فرزندان و... از عواملی است که بر خشم فرزندان افزوده و اسباب مشاجرات فرزندان را با والدین، خواهران و برادران و دیگر افراد مرتبط با فرد فراهم می نماید.

حاصل آن که مشاجره امری لاینفک از طبیعت زیست آدمی بوده؛ لیکن عدم مهارت در کنترل خشم و مشاجرات از سوی والدین کودک به ویژه در سنین ابتدایی و نوجوانی می تواند مانع از رشد و تعادل در برقراری روابط عقلانی و اجتماعی گشته و موجب تبدیل شدن فردی معصوم به فردی قانون شکن و مجرم گردد؛ از این رو آگاهی و اصلاح رفتاری خانواده ها در آموزش و کاهش و کنترل مشاجرات بین فرزندان تأثیر بسزایی دارد.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم (ترجمه: ناصر مکارم شیرازی)

کتاب

- ۱- احمدی، احمد، روان شناسی نوجوانان و جوانان، تهران: نخستین، ۱۳۷۵ هـ.ش.
- ۲- اسپانگین، پت، ریچاردسون، ویکتوریا، راهنمای بهبود روابط خواهر و برادرها، ترجمه: سارا رئیسی طوسی، تهران: صابرین، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۳- اسپی داک، جک، بهداشت مادر و کودک، ترجمه: سوسن اردکانی، تهران: بدرقه جاویدان، چاپ دوم، ۱۳۶۶ هـ.ش.
- ۴- ان اسلون، هوارد، راهنمای رفتار با کودکان، (راهنمای گام به گام پدران و مادران برای حل مشکلات رفتاری شایع در کودکان)، ترجمه: حورا صدر، تهران: رشد، چاپ سوم، ۱۳۸۸ هـ.ش.

- ۵- ایمانی، محسن، شیروانی، الهام، علل بروز درگیری‌های فرزندان در خانواده و نحوه مدیریت و اصلاح آن‌ها، تهران: پرکاس، ۱۳۹۲ ه.ش.
- ۶- آزاد، حسین، آسیب شناسی روانی، تهران: بعثت، ۱۳۷۵ ه.ش.
- ۷- بیابان‌گرد، اسماعیل، راهنمای والدین و معلمان در تربیت و آموزش کودکان، تهران: فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۷ ه.ش.
- ۸- حسینی زاده، علی، تربیت فرزند، تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۹ ه.ش.
- ۹- حق شناس و دیگران، علی محمد، فرهنگ معاصر هزاره، تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۸۲ ه.ش.
- ۱۰- حلبی، علی اصغر، دانشنامه عمومی، تهران: پیک ترجمه و نشر، ۱۳۶۶ ه.ش.
- ۱۱- داوودی نژاد، مسلم، صادقیان، حمید، با پرخاشگری کودکم چه کنم، تهران: مهر دلدار، ۱۳۹۸ ه.ش.
- ۱۲- دایان، وی و همکاران، روانشناسی و تحول انسان، ترجمه: داود عرب قهستانی، تهران: رشد، ۱۳۹۲ ه.ش.
- ۱۳- دهخدا، علی اکبر و دیگران، لغت‌نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ ه.ش.
- ۱۴- رحمتی، محمدصادق، روانشناسی اجتماعی معاصر، قم: سینا، ۱۳۷۱ ه.ش.
- ۱۵- رشید پور، مجید، تربیت کودک از دیدگاه اسلام، تهران: مروی، ۱۳۶۶ ه.ش.
- ۱۶- شفیع آبادی، عبدالله، مبانی روان‌شناسی رشد، تهران: شرکت سهامی چهر، ۱۳۷۳ ه.ش.
- ۱۷- عباسی، محسن، دیروز امروز فردا، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۵ ه.ش.
- ۱۸- عظیمی، سیروس، روانشناسی کودک، تهران: صفار اشراق، ۱۳۸۷ ه.ش.
- ۱۹- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر، چاپ هجدهم، ۱۳۶۲ ه.ش.
- ۲۰- غرویان، محسن، تربیت فرزند بانشاط و سالم، قم: احمدیه، ۱۳۸۷ ه.ش.
- ۲۱- فیض کاشانی، محمد محسن، محجة البیضاء فی تذهیب الاحیاء، ج ۲، بیروت: مؤسسه الاعلی المطبوعات، ۱۴۰۳ ه.ق.
- ۲۲- قاضی مرادی، حسن، شوق گفت‌وگو (و گسترده‌گی فرهنگ تک‌گویی در میان ایرانیان)، تهران: اختران، ۱۴۰۱ ه.ش.
- ۲۳- گویرین، سوزان، هنسی، ایلیس، پرخاشگری و زورگویی در کودکان و نوجوانان، ترجمه: حسن توزنده جانی و نسرین کمال پور، ۱۳۸۴ ه.ش.

- ۲۴- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحدیث، ۱۳۷۷ هـ.ش.
- ۲۵- مصباح و دیگران، علی، روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، تهران: سمت، ۱۳۷۴ هـ.ش.
- ۲۶- معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۱ هـ.ش.
- ۲۷- نجاتی، حسین، روانشناسی رشد کودکی و نوجوانی، تهران: بی‌کران، ۱۳۸۸ هـ.ش.
- ۲۸- ولف، آنتونی، رازهای تربیت کودکان، ترجمه: مجتبی امیری مجد، تهران: حواء، ۱۳۹۳ هـ.ش.
- ۲۹- وینکلر، ادوارد، ماگدالن، اشتوکی‌نگر، دنیای کوچک بزرگ من، ترجمه: وجیهه حاکمی، تهران: فکر روز، ۱۳۷۵ هـ.ش.

مقالات

- ۳۰- اخوان علیزاده، الهه، «نقش مدرسه در سلامت روان دانش آموزان»، مجله تربیت، شماره ۱۰۶، ۱۳۷۴ هـ.ش.
- ۳۱- امیری، محبوبه، «این خانه من است؟ (فرار دختران)»، نشریه اعتماد، شماره ۱۳۹، ۱۳۸۲ هـ.ش.
- ۳۲- باوقار زعیمی، زهرا، شیبانی تدرجی، فاطمه، «بررسی علل پرخاشگری در کودکان»، مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۲، ۱۳۹۵ هـ.ش.
- ۳۳- پارسا، نیره، «در قبال دعوای فرزندانمان چه واکنشی نشان دهیم؟»، مجله پیام زن، شماره ۱۲۱، ۱۳۸۱ هـ.ش.
- ۳۴- طبیعت شناس، و داد، «کودکان پرخاشگر والدین با تدبیر»، روزنامه کیهان، شماره ۱۸۸۱۹، ۱۳۸۶ هـ.ش.
- ۳۵- گلچین، مهری، «تمایل به پرخاشگری در نوجوانان و نقش خانواده»، مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی _ درمانی قزوین، شماره ۲۱، ۱۳۸۱ هـ.ش.
- ۳۶- محقق، حسین‌علی، «علل و راه‌های پیشگیری و مقابله با پرخاشگری در کودکان و نوجوانان با تأکید بر منابع اسلامی»، پژوهش علوم رفتاری و تربیتی با رویکرد اسلامی، شماره ۲، ۱۴۰۰ هـ.ش.
- ۳۷- ناصری، شیما، طهماسبی، سیامک، «چیستی و چرایی پرخاشگری کودکان»، نشریه رشد آموزش پیش دبستانی، شماره ۴۴، ۱۳۹۹ هـ.ش.

سایت

۳۸- جمعی از نویسندگان، «علت پر خاشگری کودکان چیست؟»، تاریخ بازدید: ۱۴۰۲/۰۶/۱۸

www.tribnews.ir